

קדושת פטר חמור

כתוב בפרשת בא: (יג:ב) "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בכני ישראל באדם ובהמה לי הוא, והרמב"ם כתב בספר המצוות (עשה עט) "היא שצונו לקדש בכורות כלומר להפרישם ולהבדילם למה שראוי שיעשה בהם והוא אמרו יתברך קדש לי כל בכור." באיזה קדושה נתקדש פטר חמור? הגמרא (בכורות ה:) קרא לפטר חמור "קדושת דמים" והגמרא (יא.) מדמה פטר חמור להקדש ב' פעמים – "לא יהא חמור מן ההקדש" ו"להקדש מדמי ליה" – ונמצא בפשטות של הגמרא שקדושת פטר חמור הוי כמו הקדש דהיינו קדושת דמים. אולם הרא"ש (א:יא) סבר ד"קדושת דמים" לאו דוקא וסבר "דגרע נמי משאר קדושת דמים." אם כן לפי הרא"ש באיזה קדושה נתקדש הפטר חמור? לקמן נפרש שיטתו, אבל עכשו נקרא לאותו קדושה לפי הרא"ש "קדושת בכור." נמצא דיש ב' שיטות בקדושת פטר חמור, דלפי פשטות הגמרא היא כהקדש, ולפי הרא"ש היא קדשת בכור.

א. הנאת דמיו

כדי להבין באיזו קדושה נתקדשה הפטר חמור צריך לעיין, איזה דינים שייך לקדושתו. יש מחלוקת תנאים (שם ט:) לענין איסור הנאה, ר' שמעון סבר דמותר בהנאה ור' יהודה סבר דאסור בהנאה. אנו פסקינן כר' יהודה דיש איסור הנאה וא"כ איזה הנאה אסור? הגמרא (י:) כתב דהנאת דמיו והנאת גופו אסורים בפטר חמור. מה הפירוש של הנאת דמיו? רגמ"ה כתב "דאם מכרו או שכרו דמיו אסורין" וכן כתב הרמב"ם (הל' בכורות יב:ד): "ואם מכרו קודם פדיון דמיו אסורים." אבל הראב"ד חולק עליו וכתב "אם דמיו אסורין למה יתנם לכהן ויהנה בהן, שהרי פודין פטר חמור בשווי? וכי מאיסורי הנאה שתופסין את דמיהן הוא זה?" ואיזה איסורי הנאה תופס את דמיהן הן, הן שביעית ע"ז והקדש, ולפי הראב"ד פטר חמור לא הוי אחד מהן ולכן אינו תופס את דמיהם.

מה הפשט לפי הרמב"ם ורגמ"ה? יש ב' שיטות באחרונים. השיטה הראשונה היא שאע"פ שבשאר איסורי הנאה אם מכרו אינו תופס את דמיו שאני פטר חמור דגרע מהם. בכלל שיטה זו יש ב' מהלכים. בשו"ת רעק"א (סי' קס) כתב "דדוקא היכא דא"א לאפקועי איסורא בפדיון ולא אלים ליתפס פדיונו לאפקועי איסורא בשה לא אלים גם כן למתפס פדיונו לאסור דמיו, אבל בפטר דאלים למיתפס פדיונו לאפקועי איסורא ה"נ אלים למיתפס פדיונו", נמצא דבשאר איסורי הנאה יש איסור עולם והאיסור הוי חלק מהחפצא אבל לענין פטר חמור האיסור הנאה אינו חלק מהאיסור וגרע משאר איסורי הנאה ולכן יכול לפדותו ואם מכרו תופס את דמיו. גם בכלל שיטה הראשונה דפטר חמור גרע משאר איסורי הנאה הקהילות יעקב (בכורות סי' ח) מפרש באופן אחר, דשאר איסורי הנאה אינם חשובים ממון ולכן המכירה אינה מכירה דלאו ממון הוא אבל פטר חמר גרע משאר איסורי הנאה משום דחשיב ממון בעלים (בכורות יא.). ולכן מכירתו הוי מכירה ותופס את דמיו. השיטה השניה בשיטת הרמב"ם ורגמ"ה היא הלב יוסף (סי' כג אות ב) ושו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נו ד"ה עפ"ז). הם תירצו השגת הראב"ד שהרמב"ם סבר דקדושת פטר חמור הוי כהקדש כפשטות הגמרא והקדש הוי אחד מהאיסורי הנאה שתופס את דמיו, ושיטה זו נראית לי יותר.¹

¹ האחרונים הקשו על שיטת הרמב"ם דסבר דאם מכרו תופס את דמיו מהמשנה בקידושין (נו:): דתנן בהדיא פטר חמור שמכר אינו תופס את דמיו. והגמרא (נו:): כתב "נימא מתניתין דלא כר' שמעון דתניא פטר חמור אסור בהנאה ר' יהודה אוסר ור' שמעון מתיר, אמר רב נחמן אמר רבה בר רב אבהו לאחר עריפה ודברי הכל," דמשמע דלר' יהודה דקודם עריפה אסור בהנאה, אינו תופס את דמיו?

וכל האחרונים תירצו שבמסקנא דוחים את ההו"א כלומר דר' יהודה סבר דרק לאחר עריפה אינו תופס את דמיו, אבל קודם עריפה אע"פ שאסור בהנאה אינו תופס את דמיו. וכל האחרונים הנ"ל תירצו לפי שיטתם: דבשו"ת רעק"א ביאר שרק מחיים דיכול לפדות תופס המכירה את דמיו, אבל לאחר עריפה דא"א לפדותו אינו תופס את דמיו. הקהילות יעקב מתרץ דרק מחיים יש חיוב ממון ותופס את דמיו משום דיש ביני וביני, אבל לאחר עריפה אין לו בינו ביני ולכן אין חשוב ממון, והוי כשאר איסורי הנאה דאינו תופס את דמיו. והלב יוסף מתרץ דרק מחיים חשיב הקדש דיכול לפדותו או לערפו אבל לאחר עריפה כבר נגמרה מצותו והוי איסור חדש כמו איסור חדש לאחר עריפת עגלה ערופה, עיי"ש דבריו אות ג'.

מהי שיטת הראב"ד לענין קדושת פטר חמור? נראה לפרש על פי שו"ת נו"ב (מהדורה קמא יו"ד סי' פב) ואע"פ דהנודע ביהודה עצמו בא לפרש שיטת הרמב"ם. הנו"ב כתב "אלא ודאי דגם מחיים הטעם משום פסידא דכהן שאם יהיה מותר בהנאה לא יפדנו... ולכן אם פודהו ונותן שוויו לכהן מהיכא תיתי נאסר הדמים שביד הכהן." נמצא דאיסור הנאת פטר חמור הוי משום חיוב נתינה לכהן. וזה מדוייק בלשון הראב"ד: "אם דמיו אסורין למה יתנם לכהן ויהנה בהן" כלומר הדמים רק אסורים עד שיותן לכהן. עכשיו יכול לפרש שיטת הרא"ש הנ"ל דסבר שקדושת בכור גרע מקדושת דמים, וא"כ איזה קדושה יש בו, לכן אפשר לפרש דנתקדש לענין חיוב נתינה לכהן. וזה עולה יפה עם פירוש הרא"ש של הנאת דמיו שכתב "והיכי דמי הנאת דמים כגון דמזבין ליה למאן דלא ידע שהוא פטר חמור וקא שקיל מיניה כנגד כולו אבל למישקל מיניה מאי דשוי טפי משה קטן שהלוקח זקוק לפרוע עליו דמים שפיר דמי, ולמה מחלק דמותר כשמזבין מאי דשוי טפי משה קטן? ונראה לפרש משום כל הקדושה וכל איסור ההנאה הוי רק משום חיוב נתינה לכהן ורק כשמוכר חלק הכהן נחמיר. כלומר השה תופס את דמיו אבל כשמוכר חלק החמור שאינו של כהן כלומר מאי דשוי טפי מהשה אינו תופס את דמיו. נמצא דשיטת הרא"ש כהראב"ד דכל קדושת פטר חמור וכל איסור הנאה שלו מחמת זכות לכהן.²

כל האחרונים הללו הביאו ראיה מהרמב"ם עצמו בפירוש המשניות (מהד' קאפח, בכורות א:): דכתב דרק יש איסור הנאת דמיו מחיים דהיינו תופס את דמיו אבל לאחר עריפה אין איסור הנאת דמיו ואינו תופס את דמיו. נמצא לפי הרמב"ם דהאיסור אחר עריפה שאני מהאיסור הנאה קודם עריפה. וכן סבר הרמב"ן בשכחת הלאוין (לאו ו') דרצה למנות איסור הנאה לאחר עריפה להיות לאו בפני עצמה, נמצא דהוי איסור בפני עצמה מהאיסור הנאה מחיים.

² הבית יוסף (יו"ד סי' שכא ד"ה פ"ח מותר למכרו) מדייק בלשון הרא"ש "שאם מכרו למי שהוא יודע שהוא פטר חמור אפילו נתן לו כל דמי שוויו לגמרי הכל מותר, דכיון שהלוקח יודע שצריך לפדותו בשה על כרחך לומר דלדידיה שוי ליה כל הדמים שנתן וגם דמי השה שצריך לפדותו בו." לפי מה שביארתי לעיל דברי הרא"ש אפשר לפרש דיוק זה בענין אחר דכל איסור ההנאה היינו משום חיוב הנתינה לכהן ולכן כשמוכר למי שאינן יודע שהוא פטר חמור אז הדמים שהמוכר מקבל אסורים משום דרק הוא יודע שהוא פטר חמור והחיוב מוטל עליו לתת לכהן דמים אבל כשהלוקח יודע שהוא קונה פטר חמור אז החיוב מוטל עליו ולא על המוכר אין הדמים אסורים למוכר.

כבר פירשתי ששיטת הרמב"ם ורגמ"ה היא שקדושת פטר חמור כהקדש, ולפי הראב"ד והרא"ש היא רק קדושת בכור. מה שיטת רש"י? תנן במשנה (ה:): דנדמה פטור בפטר חמור והגמרא כתב דגם פטור בבכור בהמה טהורה דיליף מפטר חמור. וז"ל הגמרא (שם) תנא דידן סבר גלי רחמנא בקדושת דמים וה"ה בקדושת הגוף עכ"ל, וקשה איך ילפינן בהמה טהורה מבהמה טמאה על ידי ה"ה והלא הם אינם שוין דבהמה טהורה ראויה למזבח ובהמה טמאה אינה ראויה למזבח? ולכן רגמ"ה פירוש הגמרא בכל שכן דכתב "גלי רחמנא בקדושת דמים דקילא דבר פדיון הוא פטר חמור דלא קדיש עד שיהא הוא חמור והולד חמור וה"ה כל שכן בקדושת הגוף בכור בהמה טהורה דלאו בר פדיה הוא דלא קדיש עד שיהא ממש בדמותו כאמו." וכן כתב תוס' הרא"ש (הובא בשיטה מקובצת אות א'). אבל רש"י עצמו כתב כפשטות הגמרא דהוי ע"י הוא הדין ולא ע"י כל שכן, וא"כ קשה איך ילפינן מהדדי הלא הם אינם שוים? ועוד איתא בגמרא (ט:): דיש איסור גיזה ועבודה בפטר חמור וכתב רש"י ("ד"ה כשלך) "אבל פטר חמור לא ממעט מהאי קרא וכל כמה דלא ממעט לא שרינן ליה דלא גרע מבכור בהמה טהורה." וקשה הלא בהמה טמאה גרע טפי מבהמה טהורה כמו שכתבנו לעיל? ועוד מסוגיא זו (ט:): נמצא דיש איסור גיזה ועבודה בפטר חמור והלא רק יש איסור גיזה ועבודה בבהמה דקדושת גוף ולא בפטר חמור דקדושת דמים. ואם תאמר שזה אסמכתא בעלמא, הלא הריב"ן (המפרש על מכות) והריטב"א במס' מכות (כא:): כתבו דיש איסור גיזה ועבודה מן התורה בפטר חמור?

יש ב' אופנים לפרש שיטת רש"י. אופן א' הוא שרש"י סבר דאין הכי נמי דפטר חמור נתקדש בקדושת הגוף, ולכן יכול ליליף פטור נדמה לבהמה טהורה ע"י ה"ה ולא צריך כ"ש משום דשניהם קדושת הגוף, ולכן רש"י יכול לומר דפטר חמור לא גרע מבהמה טהורה, וגם מתרץ למה יש איסור גיזה ועבודה משום דפטר חמור הוי קדושת הגוף. נמצא לפי אופן זה דפטר חמור הוי קדושת הגוף אע"פ דהוי פסול למזבח, והוי כמו פסולי המוקדשין דהוי קדושת הגוף אע"פ שאינם ראוי למזבח. יש ראייה לזה דהגמרא (ט:): הביא ר' שמעון דסבר דפטר חמור מותר בהנאה, "מאי טעמא אמר עולא יש לך דבר שפדיונו מותר והוא אסור." ורש"י פירש "כגון הכא שהכהן אוכל את השה בלא שום הקרבה והוא אסור קודם פדיון דהא פסולי המוקדשין שאסורין בהנאה קודם פדיון הוי פדיון נתפס בקדושתן ואסור." נמצא דרש"י מדמה פטר חמור לפסולי המוקדשין.

עוד יש לפרש שיטת רש"י באופן אחר, דרש"י סבר כהראב"ד וכהרא"ש דאינן קדושת גוף ואינו קדושת דמים אלא קדושת בכור ועדיין יכול להשוות לבהמה טהורה דגם בבהמה טהורה יש קדושת בכור אע"פ דגם הוי קדושת הגוף. ולכן יכול ליליף בהמה טהורה מבהמה טמאה לענין נדמה משום דבשניהם יש קדושת בכור. אבל למה יש איסור גיזה ועבודה? הפסוק לאיסור גיזה ועבודה הוי בענין בכור בהמה טהורה, "לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך" (דברים טו:יט). ונראה לפרש דכשם דילפינן לשאר קרבנות איסור גיזה ועבודה מבכור בהמה טהורה משום דשניהם קדושים בקדושת הגוף, גם יכול ללמוד לפטר חמור מבהמה טהורה דשניהם קדושת בכור.

ב. פטר חמור של חבירו

כבר פירשתי דיש ג' שיטות בראשונים לענין קדושת פטר חמור, יש אומרים דהוי קדושת ויש אומרים דהוי קדושת דמים ויש אומרים דרק יש קדושת בכור, ונמצא ג' שיטות אלו בהמפרשים בהסוגיא בענין הפודה פטר חמור של חבירו. איתא בגמרא (יא.), "אמר רב שיזבי אמר רב הונא הפודה פטר חמור של חבירו פדיונו פדוי. אבעיא להו פדיונו לפודה או דלמא פדיונו לבעלים... כי תיבעי אליבא דר' יהודה קאמר אסור בהנאה: להקדש מדמי ליה ורחמנא אמר ונתן הכסף וקם לו, או דלמא כיון דקני להו בכיני ביני (פירש"י דיכול לפדותו בשה [דפחות מדמי החמור]) לא דמי להקדש." ומסקנת הגמרא כהצד השני דלא דמי להקדש. אבל צ"ע איך שאני מהקדש? רגמ"ה פירש "או דלמא אע"פ דאסור בהנאה כהקדש כיון דקנו בעליו להך ביני ביני... לא דמי להקדש." נמצא דאפילו לצד זה רגמ"ה מדמה להקדש דכתב "דאסור בהנאה כהקדש", ונמצא רגמ"ה לשיטתו לעיל דסבר כהרמב"ם דאם מכרו תופס את דמיו והוי כהקדש כמו שפירשו הלב יוסף ושו"ת משיב דבר. הגר"ח על הש"ס (סי' שמט) כתב "או בממון של פ"ח הוי כמו קדושת הגוף" כאופן הראשון בשיטת רש"י. לפי פשטות הגמרא נראה דפטר חמור גרע מהקדש ולכן מהני קדושת בכור כהרא"ש וכהראב"ד.

ג. קידושין

איתא בגמרא (ט:): "בפטר חמור נמי מיקדשא כדרכי אלעזר דאמר ר' אלעזר אשה יודעת שאין מעשר שני מתחלל על ידה ועולה

ואוכלתו בירושלים הכא נמי אשה יודעת בפטר חמור איסורא אית ביה ופרקא ליה בשה ומקדשה בהך דביני וביני". מתי חל הקידושין, קודם הפדיון או אחר הפדיון? תוס' (ד"ה ותנן) כתב לענין מעשר שני שמקודשת אפילו קודם שיגיע לירושלים כלומר קודם היתר אכילה ונראה מהדמיון בהגמרא לפטר חמור דסבר גם כן חל הקידושין קודם פדיון. וכן כתב האו"ז (הל' בכורות סי' תפג) בהדיא: "אם קידש בו את האשה אפילו מחיים קודם פדייה מקדושת". אבל רגמ"ה כתב דרק אחר הפדיון מקודשת וכן איתא בשיטה לא נודע למי (קידושין נג:). מה סברת המחלוקת? נראה לפרש דאם סברי כהראב"ד והרא"ש דרק יש קדושת בכור והאיסור הנאה רק מחמת הזכות לכהן אם כן האיסור אינו חלק מהחפצא אלא איסור צדדי ולכן יכול לקדש בו עכשיו דרק איסור שחלק מחפצא אינו מקודשת אבל פטר חמור יכול לצפות שהחפצא יותר אחר פדיון ולכן חשיב שוה פרוטה והיתר הנאה עכשיו וחל הקידושין, אבל אם סברי כהרמב"ם וכרגמ"ה דהוי כהקדש והאיסור חלק מהחפצא אז אינו יכול לצפות היתר החמור שלאחר הפדיון ולכן לא חשיב שוה פרוטה והיתר עכשיו ולכן אינו מקודשת אלא אחר הפדיון. וראיה לדבר מתוס' רי"ד (קידושין נח.) שמדמה אותו להקדש וכתב דאינו חל אלא אחר הפדיון וז"ל, כל זמן שלא פדאתו הוי איסורי הנאה ונמצא שלא נתן לה כלום וה"ה בהקדש". נמצא רגמ"ה לשיטתו דסבר שפ"ח כהקדש ולכן אינו מקודשת אלא אחר פדיון.

ד. ממון של כהן

לפי הראב"ד והרא"ש פטר חמור והקדש בקדושת בכור וכל הקדושה משום זכות לכהן ונמצא בכמה ראשונים ענין זה שיש להכהן זכות או קנין או שעבוד על החמור קודם פדיון. ספר החינוך כתב (מצוה כב) "ולפיכך פודהו הישראל ממנו", כלומר הישראל פודה החמור מן הכהן. אכן כתב הרא"ש לשיטתו (הל' פדיון הבן סי' ג) "וצריך לפדותו מן הכהן". הגמרא הנ"ל (יא.) לענין פ"ח של חבירו כתב "אליבא דר"ש לא תיבעי לך כיון דאמר מותר בהנאה ממונא דבעלים הוא" כלומר אע"פ שחבירו פודה החמור, החמור לבעלים. ורש"י (ד"ה ממונו) כתב "ולא מצי כהן לזבוני להאי פודה" אלא לזבוני לבעלים. ויש לדקדק מה לשון "לזבוני" ומה כהן אצל חמור (הב"ח מחק"ה כהן"). ונראה לפרש דיש זכות לכהן על החמור כמו החינוך והרא"ש ולכן כשפודה החמור עם שה הוי

כמקח וממכר כלומר הכהן נותן החמור לישראל והישראל נותן השה להכהן. ועכשיו שפיר שייך לשון "לזבוני" דהוי כמקח וממכר.

פירשתי לעיל דהרמב"ם סבר דקדושת פטר חמור כהקדש ולכן צריך לומר דאין זכות לכהן בחמור וכן משמע ברמב"ם עמצו. הרמב"ם כתב בספר המצוות (עשה פא) "היא שצונו לפדות פטר חמור בשה לבד ושלא יפדה בזולתו וינתן אותה השה לכהן." נמצא דכתב בלשון נפעל 'וינתן' משמע דאין המצוה לתת לכהן אלא לאחר שפודה את החמור בשה צריך לעשות מיהו בשה ולכן הדין הוא שנותן לכהן. במנין הקצר הרמב"ם לא הזכיר כהן כלל דכתב "לפדות פטר חמור שנאמר ופטר חמור תפדה בשה." ועוד בהכותרת להל' ביכורים מדגיש הכהן בחלה ובזרוע לחיים וקיבה דכתב "להפריש חלה לכהן" ו"לתת זרוע לחיים וקיבה לכהן," אבל בפטר חמור כתב הרמב"ם "לפדות פטר חמור וליתן פדיונו לכהן" נמצא מחלק בין הפדיון להנתינה לכהן. ועוד כתב בפ"ב ה"א, "מצות עשה לפדות כל אדם מישראל פטר חמור," ובהלכה ב' "השה שפודין בו נותן לכהן שנאמר כל פטר רחם וגו', מצא בכל הראיות הללו שהרמב"ם סבר דאין זכות כלל לכהן

יש להקשות על השיטה שיש זכות להכהן בחמור, והלא הגמרא (יא.) כתב דממון בעלים הוא ולא הוי ממון כהן? לפי ראשונים אלו צריך לומר דאין הכי נמי לא חשיב כולה ממון בעלים אלא דיש זכות לכהן. וכן כתב רש"י (יא. ד"ה או) "אע"ג דכוליה לא קני ליה כל זמן שלא פדאו אפ"ה ממונא בידיה הוא," נמצא מפורש ברש"י דכוליה לאו בעלים הוא. אבל רגמ"ה כתב "והך דביני בני ממונא דבעלים הלכך הוי כולה דבעלים" נמצא דכולה לבעלים ואין זכות לכהן כלל משום דרגמ"ה סבר דפטר חמור הוי כהקדש.

הגמרא (יב:) כתב דאין פודין פטר חמור ודאי בבהמה שלקח במעות שביעית, ורש"י ורגמ"ה אזלי ליטתייהו, בפירושם של סוגיא זה. למה אין פודין בבהמת שביעית? הגמ' הביאה הדרשה "לאכלה ולא לסחורה" ופדיון פטר חמור הוי סחורה. למה חשיב סחורה? רש"י (ד"ה ודאי) כתב "ונמצא זה קונה חמור בפירות שביעית שאינו ראוי לאכלה," וקשה הלא כבר קנה הפטר חמור כשנולד אלא צריך לומר שיש לכהן זכות בחמור ונמצא שהישראל קונה אותו זכות מן הכהן. אבל רגמ"ה דסבר דכולה פטר חמור של בעלים מפרש "וכסחורה דמי שקונה הנאתו בהאי

שה ואסור. " כלומר כבר יש בעלות על החמור אלא דיש איסור הנאה, וקנין יתר ההנאה היא הסחורה.

האם אפשר להיות פדיון פטר חמור בלי כהן, כמו שהיה במדבר קודם שנתקדש שבט הכהנים וגם כן כמו ספק פטר חמור, דתנן (ט). ד"מפריש טלה א' לעצמו ולא לכהן?" לפי רש"י והראב"ד והרא"ש דכל קדושת בכור היינו משום חלק הכהן אז לא שייך פדיון פטר חמור בלי כהן, אבל לפי הרמב"ם ורגמ"ה דסברי דפדיון פטר חמור אינו תלוי בכהן אז שייך להיות פדיון פ"ח אע"פ שאין כהן.

לענין פטר חמור במדבר, כלל ישראל נצטוו על מצות פטר חמור בפרשת בא (פרק יג) ועדיין לא נתקדשו הכהנים. ויש לעיין, האם עשו פדיון פטר חמור אע"פ שאין כהנים עדיין? כתב המשך חכמה (שמות יג:ג), "והשה היה מפריש לעצמו ושוחטו ואוחזו" וממשיך המשך חכמה לדמותו מצות פדיון קודם קידוש הבכורות לספק פטר חמור, דגם שם אינו נותן לכהן. נמצא דלפי המשך חכמה יש מצות פדיון פ"ח אפילו בלא כהן. אבל הרמב"ן (במדבר ג:מה) כתב "ולא נפדו עד הנה שעדיין לא נאמר למי יהיה הפדיון כי עתה הוא שנתקדשו הכהנים ועדיין לא נצטוו במתנות כהונה" כלומר דאין מצות פדיון בלי כהן. ואע"פ שהרמב"ן מיירי בפדיון הבן מסתבר דהוא הדין בפדיון פטר חמור.

האם קיים פדיון פ"ח בספק פ"ח אע"פ שלא נתן שה לכהן? המשנה (ט). כתב "פודה בו פעמים הרבה." ומה פירוש, תוס' (ד: ד"ה ופודה, יא. ד"ה שהיו) מפרש בשם ר"ת דאספק פטר חמור קאי "ובספק זה שלא יצא הוצרך למתני שחוזר ופודה בו ספק אחר פעמים הרבה." כלומר כשהפריש שה על ספק פטר חמור לעצמו ולא נתן לכהן יכול לחזור ולפדות עוד ספק פטר חמור פעמים הרבה. אבל רש"י (ד: ד"ה תנינא) מפרש "שאם חזר וקנאו מיד הכהן לאחר שנתנו לו חוזר ופודה בו פטר חמור," כלומר דמיירי כשנתן השה לכהן, אבל אם לא נתן שה לכהן אע"פ שהוא ספק פטר חמור אינו יכול לחזור ולפדות עוד ספק פטר חמור. וכן משמע מרש"י (ט. ד"ה שני זכרים) דצריך שני טלאים לשני ספק פטרי חמור ולא סגי בחד טלה. מה סברת מחלוקתם? נראה לפרש דרש"י אזיל לשיטתיה דפדיון פטר חמור הוי מקח וממכר עם הכהן, כלומר הכהן נותן החמור לישראל וישראל נותן השה לכהן. וא"כ בכי האי גוונא בספק פ"ח יתכן דאינו נותן השה לכהן, הפדיון אינו נגמר ועדיין יש חיוב לתת השה

לכהן. ואינו מדין מתנות כהונה אלא מדין פדיון פטר חמור. ולכן אינו יכול לחזור ולפדות עוד ספק פ"ח. אבל ר"ת סבר כהרמב"ם והרגמ"ה דהכהן אינו שייך לפדיון פטר חמור ולכן שפיר נגמר הפדיון אחר הפרשת השם אע"פ שלא נתן אותו לכהן.

ה. עריפה

כתוב בפרשת בא (יג:יג) "ואם לא תפדה וערפתו." וביארה הגמרא (י:), "תני לוי הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יופסד ממונו." וזה טעם עריפת פטר חמור, דכיון שהישראל לא נתן השם לכהן והרי הפסיד לכהן אמרינן לערוף חמור להפסיד ממון של ישראל. אבל תנן (יג.) דעריפה הוי מצוה ולא משום קנס ולכאורה יש כאן סתירה. ונחלקו הראשונים במעמד עריפה. דעת הרמב"ם בספר המצוות (עשה פב) ובהל' ביכורים (יב:א) דעריפה הוי מצוה, אולם הראב"ד חולק עליו וכתב ד"לא מן הדעת המיושבת שיחשוב זה במצות עשה ואע"פ שאמרו מצוה פדייה קודמת למצות עריפה לא שתחשב מצוה אבל היא עבירה ומזיק נקרא ומפסיד ממונו של כהן". נראה שהראב"ד אזיל לשיטתיה דסבר דפטר חמור הוי קדושת בכור ואיסור ההנאה הוי רק משום זכות הכהן בהחמור עצמו, כמו שביארתי בהשגת הראב"ד על הלכה ב', וממילא כשעורף החמור הוא עורף ממון הכהן. ולכן, חשיב מזיק ומפסיד ממונו של כהן. אבל הרמב"ם סבר דפטר חמור הוי כהקדש ואין שום זכות לכהן בחמור, ולכן עריפה אינו חשיב מזיק אלא הוי מצוה כמו דפדיון הוי מצוה.³

לפי הראב"ד העריפה קאי במקום הנתינה, כלומר אם נתן השם לכהן שפיר מקיים המצוה, ואם לא רצה לתת לכהן צריך לערוף והוי הפסד. אבל לפי הרמב"ם עריפה במקום פדייה ולא במקום נתינה. ואם כן מה הדין בספק עריפה, דמצינו יש ספק פדיון (משנה ט.) אבל אין נתינה לכהן בספק? תוס' (ט: ד"ה לאפקועי) כתב "דלפוטרו ממצות עריפה לא

³ הרדב"ז (הל' ביכורים שם) סבר דהרמב"ם מודה להראב"ד דהוא מזיק ממונו של כהן אלא ד"היכי קרי ליה עבירה שכל מצותיו יתברך גזירות הן". מהריק"ו (שם) מפרש דאע"פ שהיא עבירה עדיין יכול להיות מצוה, ומדמה מצוה עריפה למצות גירושין דהיא מצוה אע"פ שהוא נקרא חוטא.

היה צריך להפריש מספק כמו שאין נותן לכהן מספק כמו כן אינו עורפו מספק. נמצא מפורש בתוס' דעריפה הוי כמו נתינה כהראב"ד ולכן אין עריפה במקום ספק. אבל הרמב"ם (הל' ביכורים יב:טז) כתב "גר שנתגייר ואין ידוע אם עד שלא נתגייר ילדה חמורה או אחר שנתגייר הרי זה חייב לערוף או לפדות", נמצא דהוי ספק ואעפ"כ כתב דיש מצות עריפה, משום דלפי הרמב"ם עריפה במקום פדייה וכמו שפודין מספק גם עורפין מספק.⁴

ו. שליחות

הגמרא (יא.) כתב "הפודה פטר חמור של חברו פדיונו פדוי." ויש לעיין האם זה מדין שליחות או לא, דאם סברי כהראב"ד וכהרא"ש דפדיון הבן הוי מקח וממכר בין הכהן לישראל והוי קנין אז צריך להיות מדין שליחות אבל אם פדיון פטר חמור הוי כהקדש לא צריך שליחות דלא הוי קנין. תוס' (יא. ד"ה הפודה) הביא הגמרא בנדריים (לו:), שם יש איבעיא דלא איפשטא לגבי דין תורם משלו על חברו. ובפשטות הספק בנדריים הוי מדין שליחות. יש לחקור אם יכולים לפשוט האיבעיא מגמרא דידן, כלומר דכמו דפסקינן שהפודה פ"ח של חברו פדיונו פדוי גם התורם משלו על חברו תרום או לא. הריטב"א בקידושין (כג: ד"ה אלא) כתב דניתן לפשוט האיבעיא של תורם משלו על חברו מגמרא דידן לגבי פ"ח ולכן פ"ח הוי אותו ספק של תרומה ושניהם מדין שליחות, נמצא מהריטב"א דפודה פ"ח של חברו הוי מדין שליחות. תוס' (בכורות יא. ד"ה הפודה) כתב דלא דמי פ"ח לתרומה "דהתם כתיב גם אתם לרבות שלוחכם ובעינן מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם אבל הכא לא כתיב בעלים", כלומר דשאני תרומה משום הגזירת הכתוב. מההריטב"א הביא ב' דרכים לפרש דברי התוס', או שאין הכי נמי גם פ"ח הוי מדין שליחות אלא שיש גזירת הכתוב לגבי תרומה, או שפטר חמור לא הוי מדין שליחות אלא הוי כפדיון הקדש דלא צריך שליחות. והאופן הב' מפורש

⁴ יש עוד נפק"מ אם עריפה הוי מצוה או עבירה, למה אין מברכין על מעשה העריפה? האבודרהם כתב דאין מברכין משום דהיא מצוה הבאה בעבירה, אבל המנחת חינוך (מצוה רג אות א) כתב ד"אף דהיו מצוה בפני עצמה מ"מ כיון דמצות פדייה קודמת אין מברכין על מצות עריפה" ודומה לחליצה.

בתוס' ב"ק (סח: סוד"ה הוא) דכתב "דפטר חמור לא דמי לכרם רבעי דכיון דאסור בהנאה הוא כמו הקדש לענין זה שיכול כל אדם לפדותם, ולא הוי כהקדש ממש דבהקדש פשיטא לן דפדיונו פדוי לפודה ובפטר חמור מסקינן דפדוי לבעלים." נמצא מתוס' ב"ק דפדיון פטר חמור לא הוי קנין ולכן לא צריך שליחות אלא הוי כפדיון הקדש.⁵

ז. פודה בשוויו

הגמרא (יא.) הביא בשם ר' יצחק אמר ריש לקיש, "מי שיש לו פטר חמור ואין לו שה לפדותו פודהו בשוויו... לא יהא חמור מן ההקדש ולא אמרה תורה בשה אלא להקל עליו." ופשטות הגמרא מורה שפודין בדמים כנגד שוויו של חמור. אבל הספר החינוך כתב "ואם אין לו שה פודהו בדמי השה ולפי שאין דמי השייות שוין וכו'." "אע"פ שמנחת חינוך (אות ד) סבר דהוי טעות סופר וצ"ל דמי החמור, קשה למור כן דספר חינוך כתב "דמי שה" ב' פעמים. וא"כ מה סברת החינוך לפרש דהוא דמי שה ולא דמי חמור? נראה לפרש דהחינוך סבר דפטר חמור הוי קדושת בכור משום זכות לכהן על החמור, כמו שהזכיר לשון החינוך לעיל "פודה הישראל ממנו" כלומר מן הכהן, ולכן כל פדיון פטר חמור היינו משום נתינת שה לכהן. וא"כ גם כשפודה בשוויו היינו שוויו של השה ולא של החמור.

אם יש שה לפדות החמור וגם יש דמי החמור, האם יש קדימות לא' מהם? נראה דאם מצות פדיון פטר חמור היינו משום נתינה לכהן אז אין חילוק בין שה בין דמים דמכל מקום יש נתינה חשובה לכהן. הבית יוסף (יו"ד סי' שכא) סבר דשה קודם לדמים. אבל הדברי חמודות (פרק א' אות כו) דוחה דבריו ונראה לו דאין חילוק בין שה לדמים. רגמ"ה (ט:)

⁵ הרמב"ם (הל' תרומות ב:כ) סבר כהריטב"א דפושט האיבעיא של תורם משלו על חבירו. עיין כסף משנה שהמקור לדברי הרמב"ם מהגמרא בנדרים (לו:). המשל"מ מפרש שהרמב"ם סבר דהגמרא בבכורות (יא.) פושט האיבעיא דנדרים (לו:). לפי המשל"מ קשה על שיטת הרמב"ם דאם סבר שפטר חמור הוי כהקדש דלא צריך שליחות, אבל לפי מקור הכסף משנה עולה יפה. עיין משל"מ לענין שליחות בתרומה וכל התורה כולה ומפרש שתוס' (בכורות יא.) סבר דהוא מדין שליחות כאופן ראשון, כמהריט"א.

מפרש ד"כ שאינו רוצה לפדותו בשוויו אין יכול להפקיע איסורו אלא בשה, ומשמע מדבריו דשוויו קודם לשה. מה סברת רגמ"ה? נראה לפי מה שכתבתי למעלה שרגמ"ה סבר דפטר חמור כהקדש א"כ כמו שהקדש נפדה בשוויו גם פטר חמור לכתחילה נפדה בשוויו, אלא שיש קולא בפדיון פטר חמור דיכול לפדותו גם בשה.

ח. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בספר המצוות (עשה פא) כתב בגדר המצוה, "לפדות פ"ח בשה לבד ושלא יפדה בזולתו", נמצא מפורש דשה קדם, וקשה והלא הרמב"ם סבר כרגמ"ה דפטר חמור הוי כהקדש וא"כ הלא לכתחילה צריך לפדות בדמים כמו שכתב רגמ"ה? עוד נראה להקשות על שיטת הרמב"ם, דהגמרא (יא.) הביאה א' מג' שיעורים הללו, וסוגיא זו אתי שפיר להרא"ש והראב"ד דכל מצות פדיון פטר חמור הוי חיוב נתינה לכהן ולכן צריך נתינה חשובה דהיינו שיעור חשוב כשנותן שיה לכהן. (וכשנותן דמי החמור לכהן ממילא הוי שיעור חשוב משום דחמור הוי בהמה גדולה ודמיה מרובים.) אבל לפי הרמב"ם דמצות פדיון פטר חמור לא שייך לכהן כלל למה צריך שיעור להנתינה. ועוד קשה דהרמב"ם מהפך הסוגיא, דהרי כתב (הל' ביכורים יב:יב) בשלשה שיעורים הללו קאי אפדיון בשוויו אבל כשנותן שיה יכול לתת שיה כל שהוא ולא צריך שיעור כלל!

כדי ליישב הקושיות הנ"ל נראה דיש לחקור לפי רגמ"ה והרמב"ם דסברי דפטר חמור הוי כהקדש האם פדיון פטר חמור הוי הפקעת איסור ע"י שיה או הוי תמורה עם השה, ונפק"מ אם חלות שם פדיון הבן חל על השה או לאו. השיטה מקובצת (ב. אות ה) סבר דהוי רק הפקעת איסור וכן סבר ר' חיים הלוי (הל' מעשר שני *?), אבל אפשר לפרש לפי הרמב"ם דפדיון פטר חמור הוי תמורה עם השה ודוקא בשה כמו דמשמע בתורה וכמו שהרמב"ם מדגיש בספר המצוות (עשה פא), וע"י תמורת פ"ח עם השה פקע קדושת פ"ח. אבל כל זה דוקא ע"י שיה אבל כשפודין ע"י שוויו לא נגמר התמורה דדוקא בשה הוי תמורה, ולכן צריך נתינה לכהן כדי לגמור התמורה ע"י שוויו, וא"כ אתי שפיר

שהרמב"ם צריך שיעור נתינה כשפודה ע"י שוויו דצריך נתינה לכהן כדי לגמור התמורה, אבל כשפודה ע"י שה לא צריך שיעור כלל משום דלא צריך נתינה לכהן אלא שהפרשת השה לבד סגי להיות תמורת פ"ח.⁶

לפי זה שהרמב"ם סבר דפדיון פטר חמור הוי תמורה האם יש לחול שם פדיון פטר חמור על השה? הגמרא (יב.) הביא איבעיא "מה לפדות בפסולי המוקדשין... כיון דאסור בהנאה אין איסור חל על איסור או דלמא כיון דלא תפיס פדיונו אפקועי איסורא בעלמא היא." ונראה שהגמרא גופה חוקר באופי פדיון פ"ח, האם יש חלות שם פדיון פ"ח על השה והוי אין איסור חל על איסור, ואע"פ שהשה אינו אסור יש חלות שם עליה, או הוי הפקעת איסור בעלמא. והגמרא מתרץ "אמר רב מרי בריה דרב כהנא מי זוטר מאי דכתיב בהן כצבי וכאיל מה צבי ואיל אין פודין אף פסולי המוקדשין אין פודין." הגמרא מסיק דאין פודין בפסולי המוקדשין האם זה רק גזירת הכתוב או משום דאין איסור חל על איסור ולכן יש חלות שם על השה.⁷ אפשר שהרמב"ם סבר כצד השני ושיש חלות שם פדיון פטר חמור על השה.

לפי מהלך זה דיש חלות שם על השה אפשר לתרץ קושיא אחרת על הרמב"ם. תנן (ט.) "ופודה בו פעמים הרבה." ורש"י (ב: ד"ה תנינא) מפרש "שאם חזר וקנה מיד הבן לאחר שנתנו לו חוזר ופודה בו פטר חמור אחר." ור"ת (הובא בתוס' שם ד"ה ופודה) מפרש דקאי אספק פטר חמור, אבל הרמב"ם ביד החזקה לא הזכיר דין זה. ובטעם השמטת הרמב"ם נראה

⁶ גירסת הגמרא לפנינו היא כך: אמר רב נחמן הלכה כדברי חכמים וכמה אמר רב יוסף אפילו פטרונו בר דנקא (רש"י – דפדיונו בשה כל דהו)... אמרו עין יפה בסלע עין רעה בשקל בינונית ברגיא. אמר רבא הלכתא ברגיא. וכמה תלתא זוזי רגיל הכא ורגיל הכא. קשיא הלכתא אהלכתא? לא קשיא כאן בבא לימלך כאן כעושה מעצמו. אבל הרמב"ם לא הזכיר חילוק זה כלל וכן השיג הראב"ד עליו (יב:יב). הגר"א מתרץ ד"גירסת הרמב"ם שם לא קשיא כאן כשה כאן בשוויו וכו'. וזה הוי מקור להרמב"ם עיין רדב"ז ומהריק"ו.

⁷ האם יכול לפדות בפסולי המוקדשין ע"י שוויו אע"פ שאינו פודין ע"י זה? הטורי אבן (בהקדמה לר"ה) כתב דספק זה תלוי בספק הבנת המסקנה, כלומר אם המסקנה היא רק גזירת הכתוב דאין פודין משום כצבי וכאיל אז דוקא לפדות כשה אינו פדוי אבל לפדות בשוויו פדוי, אבל אם מסקנת הגמרא היא שאין איסור חל על איסור אז אפילו ע"י שוויו אינו פדוי. עיין גר"ז (שם) לענין קדושת פסולי המוקדשין.

דנגור בתר מה שפירש הרמב"ם בענין אחר. דכתב שם הרמב"ם בפיהמ"ש, "ומה שאמר פעמים הרבה כל שזה קרה פעמים רבות מפני שהוא אפשר קרוב," נמצא דחולק על רש"י ותוס' ואפילו אם חזר וקנאו מיד הכהן לאחר שנתנו לו לא יכול לחזור ולפדות ודלא כרש"י, משום דיש חלות שם פדיון פ"ח על השה בכל מקום שהוא שם.

ט. עכו"ם שהפריש פ"ח

הגמ' (מנחות סז). הביא תוספתא (פ"ד דתרומות), "עובד כוכבים שהפריש פ"ח וחלה מודיעים אותו שהוא פטור וחלתו נאכלת לזרים ופטור חמור גוזז ועובד בו," ובענין שפ"ח של עכו"ם פטור וא"כ צ"ע מה ההו"א שהעכו"ם יהיה חייב? ועוד, א"כ מה לשון "הפריש פ"ח" הלא מפרישין השה ולא הפ"ח? רש"י (ד"ה שהפריש) מפרש "שהפריש שה לפדיון פ"ח", אבל תוס' (ד"ה עובד כוכבים) מפרש "בפטור חמור גופיה מיירי." וקשה להבין פירוש התוס', דאיזה הפרשה שייך לפ"ח עצמו והלא הוא קדוש ממילא מרחם ואין עליו דין הפרשה? נראה לפרש שתוס' סבר דפטור חמור הוי כהקדש ולכן כמו שיש הפרשת הקדש גם כן יש הוא הפרשת פטר חמור מהני לקדשו. אבל רש"י סבר דלא הוי כהקדש אלא הוי חיוב נתינה לכהן ולכן אינו שייך לשון הפרשה על החמור עצמו אלא על השה שניתן לכהן.

י. עכו"ם שהפריש פדיון הבן

האם שייך הפרשה על ה' סלעים של פדיון הבן? תנן (בכורות נא.) "המפריש פדיון חמור ואבד חייב באחריותו שנאמר יהיה לך ופדה תפדה," אבל הרמב"ם לא הזכיר דין זה ביד חזקה. נראה לפרש לפי רמב"ם דרק שייך לשון הפרשה כשיש קדושה גמורה ולכן פטר חמור דהוי כהקדש לפי הרמב"ם שייך לשון הפרשה אבל פדיון הבן לכולי עלמא לא הוי הקדש אלא הוי קדושת בכור בעלמא, דיש רק חיוב נתינה לכהן. אבל לפי פשטות המשנה, ולפי רש"י (שם מז: ד"ה שהוי) ורא"ש (ח: ג) לגבי סוגיא דכהן שמת והניח בן חלל, דשייך לשון הפרשה לגבי פדיון הבן, מה סברתם? נראה לפרש לפי הרא"ש ורש"י דפטור חמור לא הוי כהקדש אלא קדושת בכור, דיש חיוב נתינה לכהן. וכמו דשייך לשון הפרשה בפטר

חמור דהוי רק קדושת בכור גם בפדיון הבן דהוי רק קדושת בכור שפיר
שייך לשון הפרשה.